

Alakzatok és trópusok

Utazás stílusztikába

Mit kezdünk egy verssel (szöveggel)?

Cirok Szabó István: Üreges

Fél éven át minden nap elsétáltam négy zászlórúd előtt. A négyből egy sírt a szélben. Az egyik alkalommal láttam, ahogyan kiégetik a méheket a rúd üregéből. Valójában a méhek zúgását hallottam, ha fújt a szél. Még tavasszal a te csontjaidba is befészkeltek a méhek. **Tüdőszárnyad két nagy kaptár.** Észrevettem, hogy a szélben nehezebben veszel levegőt, és esténként mézet köhögsz. Sokszor nem hallottam mit mondasz a méhek zajától. Végül azt beszéltük meg, hogy nyáron elmész, és te is kiégeted a méheket a csontjaidból. Most megint tavasz van, és egy család új csontokat keres.

Mi adja egy szöveg értékét?

Milyen szókép a vers központi eleme?

Alakzatok

A szóképekhez hasonlóan az **alakzatok** is olyan eszközök, amelyek stílushatást keltenek. A szóképektől eltérően azonban az alakzatok nem az elménkre erősen ható képi elemek alkalmazásával, hanem más módon érik el ezt a hatást, pl. mondatszerkesztéssel, ismétléssel.

A stílus élénkítésének eszköze, olyan nyelvi fordulat, kifejezésmód, amely azzal, hogy a szokásostól eltér, hatással van az olvasóra.

Alakzatok: ellipszis (kihagyás), felsorolás, halmozás, fokozás, ismétlés, ellentét, hiperbola (túlzás), alliteráció, inverzió (megfordítás)

Trópusok

- Szóképek, költői képek

A nyelv azon tulajdonságára épülnek, hogy a megnevezett dolog **önmagán túl valami mást jelent.**

A szóképek képszerű kifejezés mód, esetében egyik fogalomról a másikra **névátvitel** történik.

A névátvitel két rétege a **fogalmi sík és a képi sík – kettőskép** (Zalabai Zsigmond)

Lehetővé válik, hogy elvont fogalmakat képszerűen jelenítsünk meg általuk.

A szóképek: **metafora, hasonlat, megszemélyesítés, szinesztézia, allegória, szimbólum, metonímia**

Egyéb stiláris eszközök

- eufemizmus, irónia, szarkazmus

Alakzatok: ellipszis/kihagyás

- Szavak, mondatrészek hiánya – a hiány a szövegkörnyezetből (kontextusból) kiegészíthető
- Gyakori a drámában és a balladákban

„Csak azt tudom, hogy fújnak a szelek
Csak azt tudom, hogy mint a gondolat
Csak azt tudom, hogy tisztult árnya mély
Csak azt tudom, hogy búsak az utak...”

(Vörösmarty Mihály: *Országháza* – részlet)

A hétköznapi nyelvben: Jó napot! Csókolom!

Alakzatok: felsorolás

Szerettem a **szép, sima köveket,**
nyulak szőrét, a selymes füveket,
jó agyagot, fűzgaly fehér husát,
melyről úgy lejön a bőr, **katicák**
piros hátát, fekete pettyeit.

(Szabó Lőrinc: Tücsökzene)

- Tartalmi nyomatékosítás: hangsúlyozhatja az érzelmek összetettségét, a jelenségek többoldalúságát.
- Milyen költői eszköz figyelhető meg a 4. sor végén?

Alakzatok: halmazás

S égtek lelkemben kis rőzse-dalok:

Füstősek, furcsák, búsak, biborak,

(Ady Endre: Párisban járt az Ősz)

- Halmazás – Funkciója megegyezik a felsoroláséval.

Alakzatok: fokozás

„Én szívem, lelkem, szerelmem,
Idvöz légy, én fejedelmem!”

(Balassi Bálint: *Hogy Juliára találá...*)

- Egymást követő szavak, amelyek emelik az érzelmi-értelmi tétet, mindig rálicitálnak az előttük állóra. Ennek az alakzatnak a szerepe a meggyőzés.
- Olyan egymás után következő szavak, kifejezések, amelyek értelmileg vagy érzelmileg-hangulatilag mindig többet mondanak.

Alakzatok: ismétlés

„Húsz esztendőm hatalom,
húsz esztendőm eladom.”

(József Attila: *Tiszta szívvel* – részlet)

- Azonban lehetséges ismétlés a hangok szintjén is, pl. alliteráció

„én városom, én szülő szép Szabadkám?”

(Ács Károly: *Neked mondom, Szabadka* - részlet)

Illetve egész sorok ismétlése: refrén (általában a versszöveg tételmondatát, fontos gondolatát hordozza, hangsúlyozza)

„Talpra magyar, hí a haza!
Itt az idő, most vagy soha!
Rabok legyünk vagy szabadok?
Ez a kérdés, válasszatok! ?
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!”

(Petőfi Sándor: *Nemzeti dal* – részlet)

Alakzatok: ellentét

„Ezt akartam kérni, de Önök **felállottak**; s én – **leborulok** a nemzet nagysága előtt.”

(Kossuth Lajos 1848. július 11-i beszédéből)

- Azért hatásos, mivel a tudatnak gyors váltásban kell egyik végteléből a másikba jutnia. Nem csak a líra, hanem a szónoklatoknak is fontos eleme.

Vár állott, most **kőhalom**,
Kedv s **öröm** röpkedtek,
Halálhörgés, **siralom**
Zajlik már helyettek.”

(Kölcsey Ferenc: *Hymnus* – részlet)

Alakzatok: túlzás/hiperbola

„Ez a stíluseszköz a felhevült lelkiállapot szülötte, amelyben már nem elégszik meg az ember a fogalmak, jelenségek közönséges, valódi mértékével, hanem felnagyítja, túlozza azokat, sokszor egészen a határtalanig, például „keveset ér” helyett azt mondjuk: nem ér egy fabatkát sem; a nem megfelelően fűtött szoba: jéghideg.” Szathmári István: *Stíluseszközök és alakzatok kislexikona*

Hétköznapi kommunikációban is előfordul: ROFL, „ezer éve nem láttalak.”

„*Hárman* sem bírátok súlyos buzogányát,
Parittyaköveit, öklelő kopjáját;

Elhülnétek, látva rettenetes pajzsát,

És, kit a csizmáján viselt, sarkantyúját.”

(Arany János: *Toldi, Előhang*)

Alakzatok:
inverzió/megfordítás

- Leginkább a szórend felcserélést értjük alatta. Ady esetében az állítmány:

„*ettem* életemet én, nyomorult pőre,
Néha Dózsa Györgyre, néha csak egy nőre”

(Ady Endre: *Hát imigyen sírok* – részlet)

Trópusok: metafora

- Két dolog (az egyik elem általában elvont) közös tulajdonságának hasonlóságán, hangulati egyezésén alapuló szókép. A metafora hasonlattá alakítható.

A lélek tarka trópusi növény,
légyökerén lebeg a semmiben.
Benéz a sápadt délutáni fény,
a láthatatlan, óriási szem
megáll piercinggel átfúrt köldökén,
csillog. „Ha nem látnak, nem létezem.”

(Rakovszky Zsuzsa: *Másnaposan* – részlet)

Trópusok: hasonlat

A hasonlat hasonlóságon alapuló szókép. Elemei: hasonlító és hasonlított. Ez a két elem valamilyen módon találkozik, érintkezik egymással. A hasonlított így könnyebben elképzelhetővé válik. Formailag a mint vagy akár kötőszavakról ismerhetjük fel.

„És ezt a semmit öltöztetjük át,
mint jobb sorsot megért próbababát”

(László Noémi: *Kirakat* – részlet)

Hangulat átadására is alkalmas:

„Tündöklik, mint a gondolat maga,
a téli éjszaka.”

(József Attila: *Téli éjszaka* - részlet)

Trópusok: megszemélyesítés

- A megszemélyesítés közel áll a metaforához. Elvont fogalmakat, élettelen tárgyakat, természeti jelenségeket élőként mutat be, érzelmekkel, cselekvőképességgel ruház fel.

„Könyvek közül, ha alkonyati fény ég
S szelíd fátylával **száll** a csendes **est**
S a Tisza tükrén **mélázik** a kék **ég...**”

(Juhász Gyula: *Ex libris* – részlet)

Trópusok: szinesztézia

- Két érzékterületet összekapcsoló szókép pl. lila dal, bársony nesz, keserű érintés.

„Ám a megszokott zúgást leszámítva vattás, puha csönd töltötte be a félhomályos folyósokat, s legfeljebb a rosszul érintkező neoncsövek egy-egy pislantása jelezte, hogy az idő nem állt meg teljesen.” (Krusovszky Dénes: *Akik már nem leszünk sosem*)

Trópusok: allegória

- A megszemélyesítés rokona. Egy eszmének, elvont fogalomnak megszemélyesítése vagy érzékelhető képben való ábrázolása. Az eszme és kép megfeleltetése az egész művön következetesen végigvonul, pl. Petőfi Sándor: *Föltámadott a tenger*.
- Tudjuk, hogy a föltámadott tenger nem más, mint maga a nép...

Trópusok: szimbólum/jelkép

- Valamilyen eszme, érzés, elvont fogalom érzéki jele. Legtöbbször közmegegyezésen alapszik. Már a mesék is tele voltak jelképekkel.
- Mit jelképez a gyűrű? Mit jelképez a fekete ruházat?

„Létem, ha végleg lemerült
ki rettentí a keselyűt!
S ki viszi át fogában tartva
A **Szerelmet** a túlsó partra!”

(Nagy László: *Ki viszi át a Szerelmet?* – részlet)

Trópusok: metonímia

- A metonímia névátvitel, de nem a hasonlóságon alapul, mint a metafora, hanem térbeli, időbeli, anyagbeli érintkezésen vagy okozati kapcsolat mentén jön létre.
- Anyagbeli érintkezés: „nincs egy vasa sem (vas – pénz).”
- Időbeli érintkezés: „a XXI. század vívmánya a közösségi média.”

Egyéb stiláris eszközök

- Az **eufemizmus** szépítő kifejezés.

meghalt – eltávozott, megpihent

- Az **irónia** olyan szó- vagy gondolatalakzat, amellyel a kimondott ellenkezőjét fejezzük ki.

„Toldit” most olvasom hatodszor. Csakugyan nyomorú fércmű! Még vagy hatszor elolvasom az idén, hogy silányságát minél jobban fölfogjam.

(Petőfi Sándor: *Arany Jánoshoz*, 1847. szeptember 9.)

- A **szarkazmus** durva, sértő, maró gúny, a gúnynak szélsőségesen bántó, keserű formája.

Melyik szókép
az uralkodó a
következő
dalszövegben?

„Nyújtózkodik a zúzmará
Megdermed az idő
Elcsitul a jelen, és
Megnémul a jövő

Csak üldögélek tétlenül
Lekapcsolom magam
Bámulok a semmibe
így minden rendbe' van”

(Vad fruttik: *Szemben a nappal*)

Milyen
metaforát
fedezel fel a
következő
részletben?

Mert minden rím! – ismétlem lelkesülten,
és hangokból szőtt háló a világ,
és e háló ott rezeg mindenütt,
csak füleljetek, ti legyetek a pók!

(Tóth Krisztina: A tanítvány – részlet)

Milyen
alakzatokat,
szóképeket
fedezel fel a
következő
versben?

Alszik a szív és alszik a szívben az aggodalom,
alszik a pókháló közelében a légy a falon;
csönd van a házban, az **éber** egér se kapargál,
alszik a kert, a faág, a fatörzsben a harkály,
kasban a méh, rózsában a rózsabogár,
alszik a pergő búzaszemekben a **nyár**,
alszik a **holdban a láng, hideg érem az égen;**
fölkel az ősz és lopni lopakszik az éjben.

(Radnóti Miklós: Éjszaka)

Mit jelképez a nyár és mit az ősz?

Fontos idegen kifejezések

- Trópus – szókép, költői kép
- Alliteráció – betűrím
- Szimbólum – jelkép
- Ellipszis – kihagyás
- Hiperbola – túlzás
- Inverzió – megfordítás
- Metafora, szinesztézia, allegória, metonímia

Források

- www.nkp.hu
- *Retorikai kislexikon*
- Szathmári István: *Stíluseszközök és alakzatok kislexikona*
- Zalabai Zsigmond: *Tűnődés a trópusokon*

Köszönöm a figyelmet!

Herédi Károly